

O MLINOVIMA I MLINARENJU NA DRAVI POTKRAJ 18. I POČETKOM 19. STOLJEĆA

DRAVA RIVER MILLS AND MILLING IN THE LATE 18TH AND EARLY 19TH CENTURY

Željko Holjevac

Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
Republika Hrvatska
zholjeva@ffzg.hr

Primljeno/Received: 8. 9. 2011.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 10. 2011.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Pregledni rad

Review

UDK / UDC 930.2:528.44(497.5-3)18/19

Sažetak

U prilogu se iznose neke osnovne spoznaje o mlinovima i mlinarenju na koprivničko-đurđevačkom dijelu rijeke Drave potkraj 18. i početkom 19. stoljeća. Iako se u toj razmjerno stabilnoj i uhodanoj djelatnosti u to vrijeme malo što značajnije događalo ili mijenjalo, dravsko je mlinarstvo bilo vrlo važan segment ukupne gospodarske i društvene stvarnosti stare Podravine.

Ključne riječi: mlinovi, rijeka Drava, gospodarska povijest

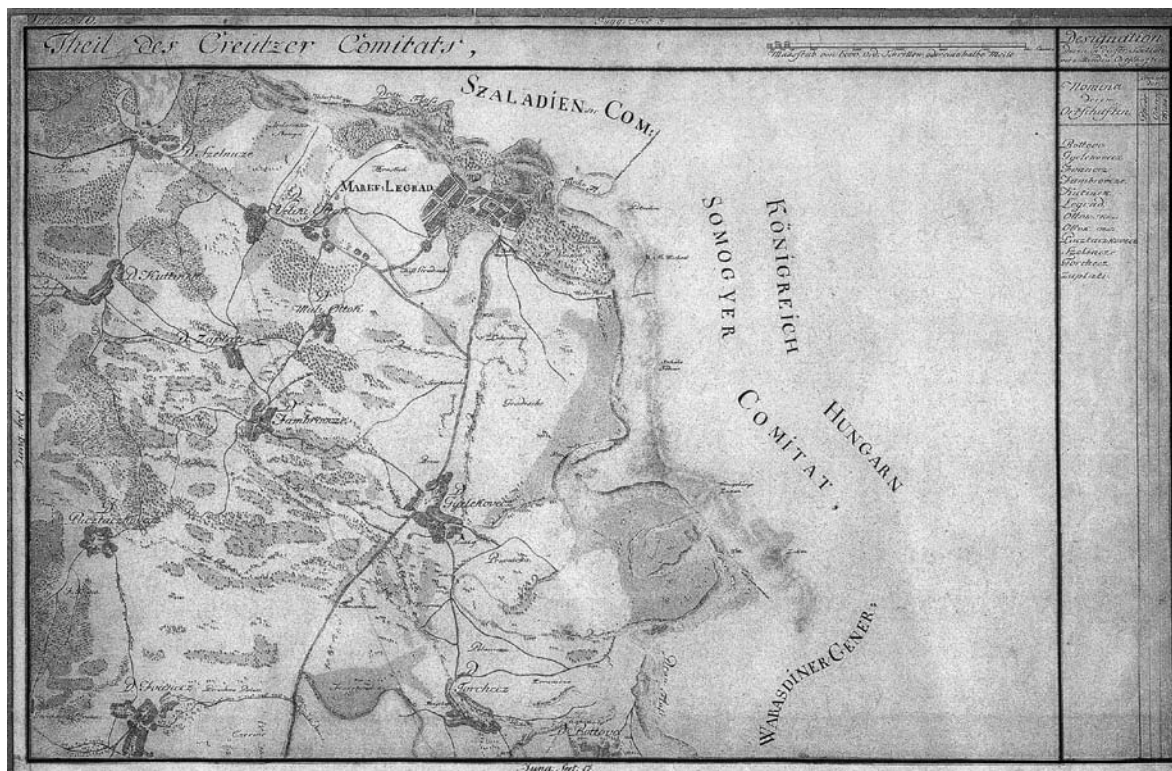
Keywords: mills, the river Drava, economic history

Mlinovi su oduvijek imali vrlo važnu ulogu u životu ljudi. U njima se mljelo žito od kojega se pravio kruh, jedna od osnovnih namirnica u ljudskoj prehrani od najstarijih vremena do naših dana. U prošlosti su se mlinovi obično podizali na potocima i rijekama, jer je protočna snaga tih vodotokova predstavljala respektabilan i razmjerno konstantan izvor pokretačke energije. Naročito su bile važne veće rijeke, ne samo zato jer su se odlikovale velikim hidroenergetskim potencijalom nego i zato jer su pojedini manji potoci znali ljeti presušiti. Među značajnijim rijekama čiji se hidroenergetski potencijal stoljećima koristio za pokretanje mlinova bila je i rijeka Drava.

Povijest mlinarstva na Dravi razmjerno je slabije istražena materija. Istini za volju, ne bi se baš moglo niti smjelo reći da se o pojedinim aspektima staroga podravskoga mlinarstva dosad nije pisalo.¹ Ipak, ostaje neprijeporna činjenica da, unatoč nekim vrijednim prinosima², još nema studije koja bi omogućavala cjelovitiji uvid u tu problematiku. Ne treba posebno niti napominjati da bi izrada takve studije nužno iziskivala pristup koji bi trebao interdisciplinarno vrednovati različite dimenzije (povijesna, etnološka itd.) koje se nesumljivo prelamaju u ukupnoj baštini podravskoga mlinarstva.

¹ Dobar uvid u temeljnu bibliografiju o podravskim temama pruža *Bibliographia Podraviana. Izbor iz literature o Podravini*, knj. 1, Koprivnica 2001. Publikaciju su priredili Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić, a brojne bibliografske jedinice koje su njome obuhvaćene mogu se pregledavati prema abecednom kazalu autora i prema stručnom kazalu pojedinih znanosti ili disciplina.

² Nimalo ne umanjujući vrijednost koji imaju manji doprinosi nekih drugih autora, izdvojili bismo u ovoj prigodi posebno sljedeće prinose: Horvatić, Franjo, »Mlinovi na potoku Komarnici«, *Podravski zbornik*, 9, Koprivnica 1983, str. 178-181; Januška, Boris, »Torčanski mlinovi na potoku Gliboki od žrvnja do mlinskog kamena«, *Povijest Torčeca*, Torčec 2000, str. 189-196; Kolar-Dimitrijević, Mira, »Mlinarstvo koprivničkog područja za vrijeme kapitalizma«, *Podravski zbornik*, 22, Koprivnica 1986, str. 32-44.

SI. 1 Karta Legradске Podravine - kraj 18. stoljeća (Kriegsarchiv Wien, B IX.a 766, sec. 10)

Pri tome uvijek treba imati na umu da nije sasvim jednostavno istraživati u tome području, jer se do zadovoljavajuće slike prošlosti dravskoga mlinarstva u načelu može doći jedino strpljivim prikupljanjem fragmentarnih vrela nastalih u različitim vremenskim kontekstima (od starine do suvremenosti) i rasutih na raznim stranama (Zagreb, Varaždin, Beč itd.).

Ovaj prilog, koji je u svojoj osnovi tek neka vrsta segmentarnog nacрта o mlinovima i mlinarenju na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća, zasniva se na nekoliko pisanih dokumenata iz toga vremena, pronađenih pretežno u fondu Križevačke županije u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) u Zagrebu. Vizualno je potkrijepljen dvjema kartama pridravske dijelova Križevačke županije i Đurđevačke pukovnije iz Ratnog arhiva (KA) u Beču, koje su nastale u sklopu jozefinske izmjere u drugoj polovici 18. stoljeća i na kojima su ucrtane tamošnje lokacije dravskih mlinova. Teritorijalno se usredotočuje samo na koprivničko-đurđevačku Podravinu, tj. na dio Podravine koji je na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće bio u sastavu Križevačke županije, odnosno Đurđevačke pukovnije. Ostali dijelovi uzduž toka rijeke Drave nisu ovom prilikom uzeti u razmatranje, što ne znači da u koncepciji neke buduće studije koja bi potencijalno tematizirala cijeli ili barem poveći dio dravskoga toka ne bi i oni trebali doći do svoga primjerenog izražaja.

Korijeni podravskog mlinarstva, koliko se danas zna, sežu u daleko 14. stoljeće.³ Iz toga vremena potječu najstarija danas poznata pisana svjedočanstva koja izravnije referiraju na mlinove i mlinarenje u Podravini. U stvari, moglo bi se s dosta opravdanja kazati da je podravsko mlinarenje, na ovaj ili onaj način, funkcioniralo od davnine, neovisno o tome što nam za tu tvrdnju u starijim razdobljima nedostaje konkretna potvrda u izvorima.

Uvažavajući u potpunosti sve navedeno, teško se ipak oteti dojmu da je posebnu važnost u povijesti dravskoga mlinarstva imalo upravo 18. i 19. stoljeće. Nekoliko je razloga zašto je tome

³ Feletar, Dragutin, *Podravina. Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, knj. 1, Koprivnica 1988, str. 172.

tako. Prvo, potkraj 17. stoljeća definitivno su iz šireg prostora Drave bili potisnuti Osmanlije čija je pojava u tim krajevima u 16. stoljeću u mnogočemu narušila ili modificirala, ako ne i posve prekinula, razvojni kontinuitet koji se tamo na različite načine oblikovao u srednjovjekovlju. Drugo, posredovanjem habsburških vlasti tijekom druge polovice 18. stoljeća propisana su cehovska pravila za mlinare, čime je mlinarska djelatnost dobila institucionalni okvir koji je odgovarao standardima toga vremena. Treće, zamašni modernizacijski impulsi u drugoj polovici 19. stoljeća uvjetovali su postupno sve veće preobrazbe i u toj djelatnosti. Tada se pojavljuju i mlinovi koje su pokretali parni strojevi. To je ujedno bilo i vrijeme kada mlinarski obrt polako prerasta u mlinarsku industriju.

Na kartama pridravskih dijelova Križevačke županije i Đurđevačke pukovnije, koje su nastale jozefinskom izmjerom 1780-ih godina, ucrtane su i lokacije mlinova na rijeci Dravi u koprivničko-đurđevačkom dijelu Podravine, prepoznatljive po uobičajenoj kratici »F.m.« (Flussmühle = riječni mlin).⁴ Mlinovi se – pojedinačno ili u skupinama – susreću na obje obale rijeke Drave, dakle i na hrvatskoj i na mađarskoj strani. Na desnoj obali Drave u koprivničko-đurđevačkoj Podravini mlinovi su potpadali pod jurisdikciju Križevačke županije u civilnom i Đurđevačke pukovnije u vojnokrajiškom dijelu toka spomenute rijeke. Na lijevoj obali Drave potpadali su pod jurisdikciju prekodravskih ugarskih županija.

Mlinovi na Dravi podizali su se obično na pogodnim mjestima blizu obale ili na pješčanim sprudovima podalje od obale rijeke koja je u ono doba na pojedinim mjestima doista obilovala povećim nanosima pijeska. Budući da se rijeka Drava u to vrijeme koristila i za plovidbu, događalo se da su pojedini mlinovi smetali toj plovidbi, poglavito oni na sprudovima u dubini rijeke. Stoga je Ugarsko namjesničko vijeće već 31. siječnja 1786. zatražilo od Križevačke županije da se mlinovi s pješčanih sprudova u sredini rijeke Drave (»...Corbes vulgo Sandkörbe, quibus molae in medio fluvii affigi...«) pomaknu bliže njezinoj desnoj obali.⁵ Bilo je to ujedno i vrijeme kada su se poduzimale revizije rijeka, numeracije mlinova i druge aktivnosti kojima se mlinarsku djelatnost nastojalo pobliže usmjeriti u kontroliranom pravcu razvoja.

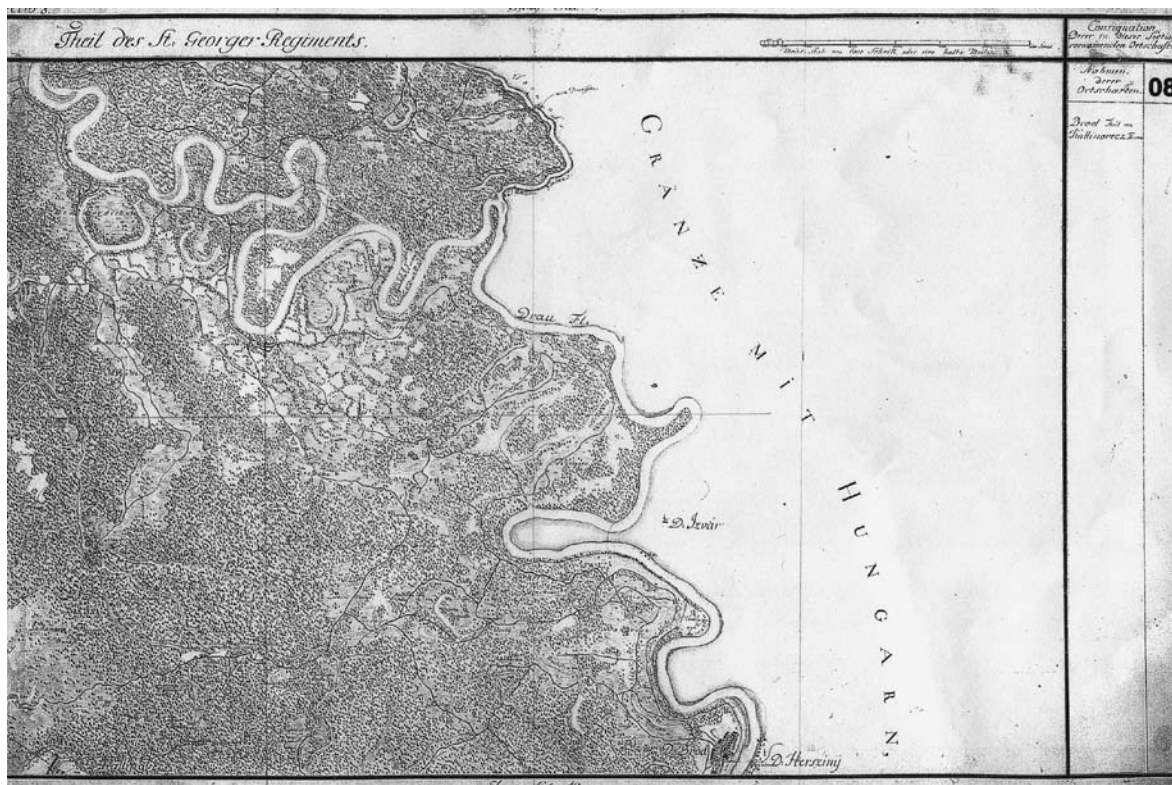
Mlinarskim uslugama na određenoj lokaciji koristili su se stanovnici obližnjih naselja, dakako i svi ostali koji su imali potrebu za tim, jasno pod pretpostavkom da redovito odvoje dio žita, odnosno brašna kao naknadu mlinaru za izvršenu uslugu. Osim za privatne, u dravskim se mlinovima mljelo žito i za državne potrebe. Čini se da je to osobito dolazilo do izražaja »cum occasione tam Belli Turcici, quam et Gallici ad defluentium Savi«, tj. na rijeci Savi, u prigodi rata bilo s Osmanlijama bilo s Francuzima, kako se može ustanoviti iz dopisa koji je 17. srpnja 1805. neki Ferenc Barabás uputio Križevačkoj županiji.⁶ Za razliku od Drave u unutrašnjosti, koja poslije 17. stoljeća nije više bila izložena ozbiljnijoj opasnosti rata ili nekoj drugoj pogibelji uzrokovanoj političkom nestabilnošću, situacija na Savi kao rijeci koja je dijelom imala i ulogu vanjske habsburške granice (prema Osmanskom, a od 1809. do 1813. i prema Francuskom Carstvu) bila je još na početku 19. stoljeća osjetno drugačija.

Mlinovi iz toga vremena ekohistorijski su vrlo zanimljiva pojava. Bile su to pretežno drvene vodenice. Voda je pokretala mlinska kola, bilo snagom svoje protočnosti bilo pod određenim kutom pada, a ona su pokretala nabrušeno mlinsko kamenje koje je žito prerađivalo u brašno. Takvi mlinovi funkcionirali su u ravnoteži i suglasju između čovjeka i prirode kao objektivizacija njihova tradicijskog sklada i suradnje. Ljudi su ih podizali i održavali znanjem i trudom svojih prethodnika. Mlinovi su ujedno bili jedan od elemenata egzistencije, a isto tako i jedan od biljega identiteta ljudi uz Dravu.

⁴ KA, Wien, Karten- und Plansammlung, B IX a 766, Sec. 10, B IX a 799, Sec. 8. (Kolegici Ivani Jukić iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu zahvaljujem na omogućenom uvidu u preslike navedenih karata, odnosno sekcija).

⁵ HDA, Zagreb, Križevačka županija, kut. 80, fasc. III, br. 36 (1786).

⁶ Ibid., kut. 194, fasc. VIII, br. 598 (1805).

SI. 2 Meandri Drave kod Repaša i Broda (Kriegsarchiv Wien, B IX.a 799, sec. 8)

Mlinarenjem na Dravi bavili su se obično pojedinci. Bila je to specifična vrsta obrta koja je iziskivala određena znanja, a ona su se najčešće prenosila s koljena na koljeno. Stoga je i mlinarstvo bilo razmjerno nasljedne prirode, iako to nije uvijek moralo biti tako. Vlasnici mlinova na civilnom području bili su obično imućni velikaši, iako su mlinove mogli posjedovati i pojedini gradovi, npr. Koprivnica. Na vojnokrajškom pak području mlinovi su bili u nadležnosti vojnih vlasti. U vlasničkoj strukturi dravskih mlinova prevladavale su – rekli bismo današnjim rječnikom – takve fizičke i pravne osobe koje se baš i nisu same bavile mlinarenjem, nego su mlinove u pravilu izdavale mlinarima u zakup.

Zakupnici mlinova na Dravi mogli su biti plemeniti i neplemeniti ljudi. To nisu morali nužno biti stanovnici mjesta na čijem se području mlinarilo. Zakupnici su mogli biti i ljudi iz drugih naselja u okolici. U svakom slučaju bile su to osobe koje su raspolagale nužnim materijalnim pretpostavkama koje su im omogućavale da se upuštaju u taj posao. S obzirom na respektabilnu gospodarsku važnost mlinarstva, jer se žito ipak moralo negdje mljeti, bile su to isto tako osobe koje su redovito zauzimale posebno mjesto u društvenoj hijerarhiji, neovisno o svome uobičajenom statusu u zadanim okvirima staroga poretka.

Zakup se plaćao u godišnjem iznosu koji je najčešće bio ustaljen, iako je s vremena na vrijeme mogao biti podložan promjeni. Tako su se zakupnici mlinova u Selnici (danas Selnica Podravska) 1810. žalili zbog povišenja zakupa s tri na deset florena po mlinu. Tako veliki i nagli porast zakupa bio je vjerojatno uzrokovan ratnim razračunavanjem između Habsburške Monarhije i Napoleonove Francuske godinu dana ranije, kada su se Francuzi pojavili na Savi. Svoj zahtjev za povratom u prijašnje stanje potpisani zakupnici mlinova u Selnici (Stjepan Valent i Mato Mihić iz Imbrijovca, Josip Balaško, Ivan Mihalez i Mato Đurin iz Malog Bukovca, Juraj Friščić i Josip Špičko iz Kutnjaka te Ivan Stančec, Marko Matutan, Miško Funtek, Pavel Stančec i Kuzma Kovač iz Antolovca i još neki neimenovani) opravdavali su jednom zanimljivom činjenicom. Naime, tvrdili su da su lokalni žitelji

u prošlosti podigli mlinove vlastitim troškom.⁷ To nam barem djelomično svjedoči o tome na koje su sve načine u prošlosti nastajali dravski mlinovi.

Izuzimajući takve i slične pojedinosti, evidentirane s vremena na vrijeme u sačuvanim dokumentima, može se konstatirati da je mlinarstvo na Dravi potkraj 18. i početkom 19. stoljeća bilo razmjerno stabilna i uhodana djelatnost, gdje se malo što značajnije događalo ili mijenjalo, pa je i frekvencija pisanih izvora koji se izravno odnose na dravske mlinove i mlinare iz toga vremena razmjerno skromna. Tako se npr. prelistavanjem izvornih kataloga u fondu Križevačke županije iz toga vremena u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu lako može uočiti da izravne uputnice koje se odnose na mlinove i mlinare na Dravi nisu osobito česte. S druge pak strane, na temelju prikazanih jozefinskih karata moglo bi se zaključiti da ni mlinova u koprivničko-đurđevačkom dijelu Podravine u to vrijeme nije bilo osobito mnogo ili barem nije bilo osobito mnogo evidentiranih lokacija na kojima su se oni nalazili. Drava je u to vrijeme još bila neregulirana, prepuna rukavaca i sprudova, a ponegdje su pristup rijeci otežavale guste šume, kao npr. na području Đurđevačke pukovnije, što se može vidjeti iz priložene sekcije jozefinske karte. Ipak, ne bi se na osnovu toga dravsko mlinarstvo moglo u to vrijeme u bilo kojem pogledu svesti na nekakvu marginalnu pojavu. Naprotiv, ono je bilo vrlo važan segment ukupne gospodarske i društvene stvarnosti stare Podravine.

SAŽETAK

U prilogu se iznose neke osnovne spoznaje o mlinovima i mlinarenju na koprivničko-đurđevačkom dijelu rijeke Drave potkraj 18. i početkom 19. stoljeća. Drava je bila jedna od značajnijih rijeka čiji se hidroenergetski potencijal stoljećima koristio za pokretanje mlinova. Tadašnji su dravski mlinovi bili pretežno drvene vodenice, podizali su se obično na pogodnim mjestima blizu obale ili na pješčanim sprudovima u dubini rijeke, a mlinarenjem su se najčešće bavili zakupnici. U mlinovima se mljelo žito za privatne i državne potrebe. Iako se u toj razmjerno stabilnoj i uhodanoj djelatnosti u to vrijeme malo što značajnije događalo ili mijenjalo, dravsko je mlinarstvo bilo vrlo važan segment ukupne gospodarske i društvene stvarnosti stare Podravine.

Summary

The article presents some basic knowledge on the mills and the milling along Drava River in Koprivnica wider region, during the late 18th and early 19th century.

In that time, Drava was one of the most important rivers, with huge hydropower potential, widely used for the mills and milling. The mills on Drava of that time were predominantly wooden waterwheels, usually built at suitable location and right on the river banks, or on the sandbanks. Milling was usually done by tenants, or thirlage milling. The mills were grinding wheat, for private and public needs. This relatively stable and well-kept activity had little changes of any kind, milling on Drava River was an important segment of overall economic and social reality.

⁷ Ibid., kut. 226, fasc. XVIII, br. 1016 (1810). U izvoru piše: »Ab immemoriali a Incolis nostris propriis Spensis in fluvio Dravo constructis et in Teritorio Poss[ess]ionis Szelnicza existentibus in praesentiarum usque lto Dominio Titulo Annuallis Arrenda tres florenos solvimus, nunc autem a singula Mola 10 florenos siguntur«.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen VII. / Broj 7
Zagreb - Samobor 2011.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksanđić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksanđić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Močanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksanđić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksanđić - predsjednik (*Zagreb, Hrvatska*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (*Zagreb, Hrvatska*), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb, Hrvatska*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), (Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetić (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci, Hrvatska*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb, Hrvatska*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb, Hrvatska*), Ivan Mirnik (*Zagreb, Hrvatska*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb, Hrvatska*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (*Zagreb, Hrvatska*), Marko Šarić (*Zagreb, Hrvatska*), Mladen Tomorad (*Zagreb, Hrvatska*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Hrvatska*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak i prijelom/ Layout and print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2011.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

PRIKAZI KNJIGA

Gyulai Eva, Horvath Zita, Turbuly Eva, Gospodarstvo i društvo međimurskog vlastelinstva u 17-18. stoljeću (Andreja Talan)	140
Joan Dunayer, Specizam, Diskriminacija na osnovi vrste (Tomislav Krznar)	142
Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. IX, broj 17 (Tomislav Krznar)	145
Podravina, Časopis za multidisciplinarna istraživanja, vol. IX, broj 18 (Tomislav Krznar)	148
Tomislav Krznar, Bioetički mozaik (Hrvoje Jurić)	150
Ian G. Simmons, Globalna povijest okoliša: od 10000. pr. Kr. do 2000. n. Kr. (Aleksandra Đurić)	151
J. Donald Hughes, Što je povijest okoliša? (Aleksandra Đurić)	154
Zapisnik franjevačkog samostana u Našicama. Knjiga I (1739. – 1787.) (Danijel Patafta)	156
Slaven Bertoša, Osebjuno mjesto austrijske Istre: Lupoglavski kraj u srednjem i novom vijeku (Igor Eterović)	158
Radovi Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu, br. 22 (Iva Potočnik)	161
Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu br. 1 (Iva Potočnik)	162
Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, br. 42 (Igor Razum)	163
Prostorno planiranje u Jugoistočnoj Europi (Do Drugog svetskog rata) (Marko Šarić).....	165
Molve – ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju, društvo za povjesnicu i starine (Dragutin Feletar)	168
ZNANSTVENI SKUPOVI	170
UPUTE SURADNICIMA / INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS	179

Popis suradnika u časopisu »Ekonomska i ekohistorija«, broj 7 (2011.):**Karl Kaser**, Universität Graz**Drago Roksanđić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Daniel Barić**, Université François-Rabelais, Tours**Hrvoje Petrić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Zoltán Hajdú**, Centre for Regional Studie, Hungarian Academy of Sciences, Pečuh**Mira Kolar-Dimitrijević**, Draškovićeve 23, Zagreb**Harald Heppner**, Universität Graz**Nataša Kolar**, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož**Željko Holjevac**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Igor Žiberna**, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru**Mirela Slukan Altić**, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Zagreb**Ljudevit Tropan**, Hrvatske vode Zagreb**Andreja Talan**, student, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Tomislav Krznar**, Veleučilište u Karlovcu**Hrvoje Jurić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Aleksandra Đurić**, Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti**Dragutin Feletar**, član suradnik HAZU, Zagreb-Koprivnica**Daniel Patafta**, Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Igor Eterović**, Lovran**Iva Potočnik**, Varaždin**Igor Razum**, student, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Marko Šarić**, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu**Vladimir Šadek**, Koprivničko-križevačka županija**Csaba G. Kiss**, Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti**Vjeran Kursar**, Filozofski fakultet, Zagreb

Ekonomske i ekohistoriju referiraju:

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA